

О. В. Швець

СУТНІСТЬ КРЕДИТНОГО РИЗИКУ І ПІДХОДИ ЩОДО ЙОГО ВИЗНАЧЕННЯ ТА ОЦІНЮВАННЯ

Розглядається сутність кредитного ризику, описано пряму залежність між ризиком і прибутком, досліджено основи процедур оцінювання кредитного ризику, аналізуються чинники, що здійснюють безпосередній вплив на його виникнення. Запропоновано рекомендації щодо вдосконалення визначення та оцінювання кредитного ризику.

Ключові слова: *ризик, кредитний ризик, прибуток, оцінка кредитного ризику, ризикова позиція, кредитний рейтинг.*

Постановка проблеми. Проблема визначення, контролю, оцінки та мінімізації кредитного ризику завжди приділялось і приділятиметься багато уваги, оскільки кредитний ризик є одним із пріоритетніших і найскладніших ризиків у банківській діяльності, а кредитування – однією з найпоширеніших активних операцій, які здійснюють вітчизняні банки. Недосконалість процесів контролю, оцінки та ідентифікації кредитного ризику є однією з головних причин зростаючої проблемної заборгованості в портфелі вітчизняних банків. У зв'язку з цим актуальним є аналіз підходів до визначення кредитного ризику, дослідження способів контролю та мінімізації.

Аналіз останніх публікацій. Теоретичним і практичним аспектам визначення та оцінювання кредитного ризику присвячено наукові праці вітчизняних і зарубіжних науковців – О. Васюренка, В. Вітлінського, Н. Волик, Р. Герасименко, В. Глущенко, І. Івченка, А. Камінського, О. Кириченка, А. Криклій, Л. Примостки, А. Ковальова, Ф. Найта, Р. Пікус, В. Подчесової, Дж. Сінкі, П. Роуза, П. Чуба, І. Шарпа та ін. Слід підкреслити, що наявних вітчизняних методів мінімізації та контролю кредитного ризику недостатньо, що чітко окреслюють обсяги зростаючої простроченої заборгованості в посткризовий період.

Метою статті є визначення сутності кредитного ризику і пошук шляхів контролю та мінімізації кредитного ризику банку, способів управління ним на всіх етапах кредитного процесу.

Виклад основного матеріалу. Кредит – це економічні відносини, що виникають між кредитором і позичальником з приводу передання тимчасово вільних коштів на умовах строковості, платності, цільового характеру, забезпеченості та поверненості. Доти, доки існує банківське кредитування, у будь-якій країні незалежно від рівня розвитку існуватиме проблема перманентного

пошуку шляхів мінімізації та контролю кредитного ризику. Повністю уникнути кредитного ризику можливо лише за однієї умови – відмовившись від проведення кредитної операції. Але тоді зникне й можливість отримання прибутку. А оскільки комерційні банки – багатофункціональні установи, першочерговою метою яких є отримання прибутку, а вже потім задоволення потреб суб'єктів господарювання і фізичних осіб у ресурсах, вони постійно зіштовхуються з проблемою максимального прибутку за оптимального рівня ризику.

Об'єктивно наявні невизначеність, конфліктність, брак інформації на момент оцінювання, прийняття управлінських рішень, неоднозначність прогнозів, зміни як у довколишньому середовищі, так і в самій системі, еволюційні трансформаційні процеси, брак часу на наукове обґрунтування оцінки значень економічних та фінансових показників і підтримки прийняття відповідних рішень породжують ризик, яким обтяжені суб'єкти господарювання [1]. Поняття «ризик» пов'язане із втратами, проте втрати не завжди є кінцевим результатом. В іншому разі не було б доцільності в ризикуванні. Доцільність у ризикуванні – усвідомлення суб'єктом існування ймовірності зазнати втрат одночасно з імовірністю отримання прибутку. Природа «прибутку» і «ризика» тісно пов'язана між собою, оскільки ці категорії несуть у собі прямо пропорційну залежність.

Доведено, що між величиною прибутку і величиною ризику існує прямо пропорційна залежність: що вищий очікуваний прибуток, то більшим виявиться рівень ризику.

Одним із перших розглянув проблеми виникнення економічних ризиків А. Маршалл, і саме його праці поклали початок неокласичної теорії ризиків. Дж. М. Кейнс, будучи представником неокласичної теорії ризику, ввів у науку поняття «схильність до ризику», характеризуючи інвестиційні і підприємницькі ризики [2].

У роботі Ф. Найта «Ризик, невизначеність і прибуток» уперше була висловлена думка про ризик як кількісну міру невизначеності, розділивши ризик і невизначеність, пов'язавши останню зі швидкими економічними змінами. У працях О. Моргенштейна і Дж. Неймана також були розроблені питання теорії ризику, що відображають взаємозв'язок понять «невизначеність» і «ризик».

Досліджуючи сутність ризику, Дж. Сінкі [3] робить висновки, що ризик – це невизначеність, пов'язана з якою-небудь подією чи її наслідками.

В. Вітлінський вважає, що головним чинником ризику в комерційній діяльності є чинник ННН [4]:

- некомпетентність – брак навичок і здібностей у працівників банку та їхня невідповідність займаним посадам у департаменті управління ризиками банку;

- несовісність – зловживання службовим становищем і неналежне виконання обов'язків щодо оцінки, аналізу та управління ризиками в банку, що спричинено байдужістю до розвитку фінансової структури.
- неретельність – поверхневий аналіз факторів і чинників виникнення ризику та прийняття неадекватних рішень щодо його управління.

Прихильники класичної теорії ризиків пов'язували останні лише із втратами, збитками, шкодою, а представники неокласичної школи – з відхиленням розміру отриманого прибутку від очікуваного. Обидві школи погоджувалися із тим, що ризик виникає за наявності чинника невизначеності.

У науковій літературі існують розбіжності не лише щодо визначення сутності категорії «ризик», а також різні погляди щодо об'єктивної та суб'єктивної природи ризику. Переважають три основні позиції, що визнають або суб'єктивну, або об'єктивну, або ж суб'єктивно-об'єктивну природу ризику. При цьому переважає остання.

Та не залежно від кількості трактувань природи ризику всіх їх об'єднують такі основні спільні риси [5]:

- невизначеність події. Невизначеність характеризується альтернативністю розвитку подій, тобто останні як можуть мати місце, так і ні; відсутністю повної і точної інформації про продукт (послугу) проекту, внутрішнє і зовнішнє середовище реалізації проекту;
- втрати. Втрати – ненавмисне скорочення вартості в результаті реалізації небезпеки;
- небайдужість. Ризик повинен стосуватись певної людини чи організації, які б намагались його уникнути чи мінімізувати.

Багато економістів ототожнюють поняття ризику з невизначеністю, проте «ризик» є дещо ширшим і глибшим явищем. Ризик – це ситуація, коли, приймаючи рішення, треба враховувати невизначеність, оскільки від цього залежить подальший розвиток і прибуток.

Ще однією відмінністю між невизначеністю і ризиком є можливість вимірювання останнього, на відміну від невизначеності.

Отже, ризик – це системна категорія, яка має як суб'єктивний, так і об'єктивний характер, залежить від ендогенних і екзогенних факторів, характеризується альтернативністю розвитку подій, у результаті настання яких існує ймовірність отримання збитків або недоотримання очікуваного прибутку, що негативно вплине на капітал банку.

Оскільки ризик є системним поняттям, виділяють його об'єкт, суб'єкт і джерело [6].

Об'єктом ризику вважається керована система, стосовно якої приймаються рішення й ефективність та умови функціонування якої наперед точно не відомі.

Суб'єкт ризику – особа (індивід або колектив), що зацікавлена в результатах керування об'єктом ризику і має компетенцію ухвалювати рішення щодо об'єкта ризику.

Джерело ризику – фактори (предмети, явища, процеси), які спричиняють невизначеність результатів рішень.

З огляду на пріоритетність і високу прибутковість кредитних операцій кредитні ризики є визначальними в діяльності вітчизняних і зарубіжних банків. Негативна дія кредитних ризиків завдає банкам значних втрат і є однією з основних причин їхнього банкрутства.

Як показує практика, кредитний ризик присутній у всіх видах діяльності, де результат виробничої діяльності або надання послуг залежать від діяльності позичальника чи контрагента, емітента. Цей ризик виникає кожного разу, з моменту, коли банківська установа, а в сучасних умовах й інша кредитна установа (кредитна спілка тощо), надає (позичає) кошти, бере на себе зобов'язання про їх надання, інвестує відповідні кошти або іншим чином ризикує ними, залежно від реальних умов чи умовних угод, незалежно від того, де обліковується чи відображається операція – на балансі чи поза балансом. Рівень ризику залежить від особи позичальника – чи то юридичної, чи то фізичної, фінансового стану, загальної економічної ситуації, форми кредиту, його розміру, встановлених законом правових питань тощо.

Сутність кредитного ризику полягає в тому, що кожного разу, здійснюючи активні операції, комерційний банк бере на себе ризик того, що позичальник може виявитися неплатоспроможним, тобто нездатним розрахуватися за своїми зобов'язаннями як із власного бажання, так і через об'єктивні обставини, такі, наприклад, як фінансова криза.

Кредитний ризик виникає з моменту відкриття ризикової позиції (разової угоди або ж кредитного портфеля) і присутній на всіх етапах супроводу, а припиняє своє існування разом із закриттям і повним погашенням ризикової позиції. Національний банк України визначає кредитний ризик як наявний або потенційний ризик для надходжень і капіталу, який виникає через неспроможність сторони, що взяла на себе зобов'язання, виконати умови будь-якої фінансової угоди із банком або в інший спосіб виконати взяті на себе зобов'язання [7].

Кредитний ризик залежить від внутрішніх (викликаних помилковими діями працівників банку) і зовнішніх чинників (пов'язаних із кон'юктурою ринку, зовнішнім середовищем, політичною ситуацією у країні). Зовнішніми чинниками управляти практично неможливо, хоча своєчасними діями банк може певною мірою пом'якшити їхній вплив і запобігти великим втратам. Однак основні важелі управління кредитним ризиком лежать у сфері внутрішньої політики банку.

При визначенні кредитного ризику слід урахувувати такі фактори:

- репутація (полягає в бажанні позичальника погасити свої забор'явання перед банком. На сьогодні комерційним банкам у перевірці репутації та добросовісності позичальника допомагають бюро кредитних історій);
- можливість (здатність позичальника отримати гроші за свої активні операції і проект. Тобто це кредитоспроможність);
- капітал (означає, що позичальник повинен володіти певною часткою капіталу, яка буде направлена на реалізацію проекту, під який виставляється клопотання. Зазвичай, часта власного капіталу коливається від 20 до 40%);
- умови (повинен здійснюватися постійний моніторинг зовнішнього середовища, ринкової кон'юнктури);
- застава (повинна бути лише додатковою страховкою до кредиту, вона не повинна виступати в ролі основного сценарію погашення позики. Для цього є виручка від реалізації підприємства) [8].

I. Івченко серед основних факторів, що впливають на ступінь кредитного ризику, виокремлює [9]:

- ступінь концентрації кредитної діяльності банку (надмірна концентрація по галузях, регіонах, групах позичальників сприяє підвищенню ризику. Яскравим прикладом є іпотечна криза у США 2007 року);
- питома вага кредитів та інших банківських контрактів, що припадають на клієнтів, які мають певні специфічні труднощі;
- концентрація діяльності банку в маловивчених, нових, нетрадиційних сферах;
- часта зміна кредитної політики банку;
- питома вага нових і нещодавно залучених клієнтів (регулюється за допомогою коректної і точної оцінки кредитоспроможності позичальника);
- прийняття поганої застави (забезпечення, що важко реалізувати в найкоротші терміни, яке є дорогим у зберіганні, швидко знецінюється).

Слід також додати, що на ступінь кредитного ризику впливає відсутність адекватної або достатньої інформації для аналізу і розуміння параметрів кредитного ризику та недоліки у внутрішніх методиках і підходах розрахунку резервів під можливі втрати за активними операціями.

У зв'язку з фінансово-економічною кризою, що охопила Україну, починаючи з 2008 року, обсяги кредитування значно скоротились (*рис.*). Комерційні банки заморозили кредитування та притримувались суворої політики рестрикції. І лише починаючи з 2010 року кредитування трохи поживалось.

Проте 2011 року обсяги наданих позик знову почали падати. Зростаючу тенденцію мали лише кредити, надані суб'єктам господарювання, а також прострочена заборгованість. Значну частку серед наданих кредитів займають так звані недючі кредити (до кінця 2007 року до таких кредитів включали кредити під контролем, субстандартні, сумнівні та безнадійні. З 2008-го до недючих кредитів включають кредити сумнівні і безнадійні, починаючи з IV кварталу 2012 року – негативно класифіковані кредити за IV та V категоріями якості).

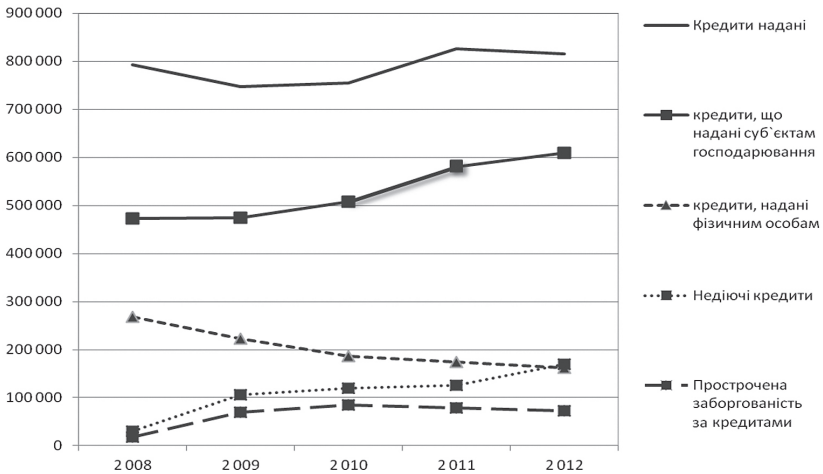


Рис. Динаміка наданих кредитів і простроченої заборгованості за 2008–2012 рр., млн грн [10]

Процес розгляду кредитних заявок і прийняття відповідного рішення щодо надання позики займає чималі строки, і далеко не всі позичальники мають можливість і бажання кілька місяців чекати кредитного рішення. Діяльність комерційних банків повинна бути направлена не лише на максимізацію прибутку, вона повинна сприяти налагодженню стабільних і надійних відносин із позичальниками – клієнтами банку. Адже це безпосередньо впливає на розвиток економіки у країні.

Саме тому важливим вважаємо надання філіям комерційних банків достатніх повноважень для здійснення кредитування, що значно прискорить процес видачі позики і поліпшить роботу установи в цілому. Кожен банк установлює розмір повноважень щодо кредитування філіям самостійно. Проте в умовах суворої рестрикції більшість фінансових установ узагалі заборонила філіям видавати кредитні кошти. Усі операції проводяться лише через головний банк.

У банках створюються багаторівневі системи колегіальних органів із кредитування та інвестування. На рівні центрального апарату це «Великий кредитний комітет» (ВКК) і «Малий кредитний комітет» (МКК).

У процесі здійснення кредитної діяльності комерційні банки дотримуються всіх вимог Національного банку України, у тому числі нормативів кредитного ризику. Контроль за дотриманням нормативів у межах банку регулюється за допомогою внутрішніх положень та інструкцій, що створюються з дотриманням законодавчих вимог.

Власне оцінка кредитного ризику здійснюється з двох позицій: оцінка кредитного ризику окремої операції та оцінка портфеля операцій. Кінцевим результатом оцінки ризику є очікувані і неочікувані втрати. Очікувані втрати, здебільшого, покриваються за рахунок сформованих резервів, неочікувані – за рахунок власних коштів (капіталу) організації.

В основі процедур оцінки кредитних ризиків лежать такі поняття:

- імовірність дефолту – імовірність, з якою дебітор протягом деякого терміну може виявитися неплатоспроможним;
- кредитний рейтинг – класифікація дебіторів організації, контрагентів емітентів цінних паперів або операцій щодо їхньої кредитної надійності;
- кредитна міграція – зміна кредитного рейтингу дебітора, контрагента, емітента, операції;
- сума, підвладна кредитному ризику, – загальний обсяг зобов'язань дебітора, контрагента перед організацією, сума вкладень у цінні папери емітента і т. д.;
- рівень втрат у разі дефолту – частка від суми, яка підлягає кредитному ризику, що може бути втрачена в разі дефолту.

З урахуванням вищезазначеного кредитний ризик (R) визначається за формулою [3]:

$$R = PD \times EAD \times LGD,$$

де PD – імовірність дефолту позичальника; EAD величина заборгованості позичальника під час дефолту; LGD – імовірність повернення боргу за настання дефолту.

Один з основних способів зниження ризику неплатежу за позицією – ретельний відбір потенційних позичальників. Існує безліч методик аналізу фінансового стану клієнта і його надійності щодо своєчасного погашення боргу банку.

Висновки. Сьогодні розв'язання проблеми мінімізації кредитних ризиків є одним із головних завдань банківського сектору. Правильне трактування сутності кредитного ризику, а також чинників, що впливають на його

виникнення, допоможе комерційним банкам здійснювати ефективний контроль за ризиком, визначати розмір допустимого рівня ризику, управляти ризиком, а також мінімізувати ступінь впливу цього ризику на діяльність фінансових установ.

Список використаних джерел

1. Вітлінський В. В. Концептуальні засади ризикології у фінансовій діяльності // Фінанси України. – 2003. – № 3. – С. 3–9.
2. Кейнс Дж. М. Общая теория занятости, процента и денег. – М.: Гелтос АРВ, 1999. – 352 с.
3. Дж. Синки-мл. Финансовый менеджмент в коммерческом банке и в индустрии финансовых услуг: Пер. с англ. 6-го изд. – М.: Альпина Бизнес Букс, 2007. – 1018 с.
4. Вітлінський В. В., Верчено П. І. Аналіз, моделювання та управління економічним ризиком: Навч.-метод. посібн. для самост. вивч. дисц. – К.: КНЕУ, 2000. – 292 с.
5. Гольдштейн Г. Я. Экономический инструментарий принятия управленческих решений – основы риск-менеджмента [Электронный ресурс]. – Доступно: www.aup.ru.
6. Пікус Р. В. / Управління фінансовими ризиками: Навч. посібник. – К.: Знання, 2010. – 598 с.
7. Ковалев А. П. Кредитный риск-менеджмент: Монография – К.: Сузір'я, 2007. – 406 с.
8. Левандівський О. Т., Деметер П. Е. Банківські операції: Навч. посібник. – К.: Знання, 2012. – 463 с.
9. Івченко І. Ю. Моделювання економічних ризиків і ризикових ситуацій: Навч. посібник. – К.: Центр учбової літератури, 2007. – 344 с.
10. Офіційний сайт НБУ [Електронний ресурс] – Доступний за: www.bank.gov.ua.

Швец О. В.

Суцність кредитного ризику і підходи к его определению и оценке

Рассматривается сущность кредитного риска, описана прямая зависимость между риском и прибылью, исследованы основы процедур оценки кредитного риска, анализируются факторы, непосредственно влияющие на его возникновение. Предложены рекомендации по совершенствованию определения и оценки кредитного риска.

Ключевые слова: *риск, кредитный риск, прибыль, оценка кредитного риска, рискованная позиция, кредитный рейтинг.*

Shvets O. V.

Nature of credit risk and approach to its definition and ratings

The nature of the credit risk is described, a direct relationship between risk and return are investigated, basis of the procedure of credit risk assessment are examined, the factors that directly influence its appearance are analyzed. Recommendations to improve the identification and assessment of credit risk are given.

Key words: *risk, credit risk, profit, credit risk assessment, risk positions, credit rating.*

Швец Ольга Вікторівна – аспірант Університету банківської справи Національного банку України (м. Київ).